

Výsledky výzkumu na Slavkovsku v roce 1974

DAGMAR ŠAUROVÁ

Z jednání našich dosavadních konferencí a seminářů o problematice středověké archeologie vyplynul požadavek, abychom — mají-li být naše poznatky na přiměřené úrovni — studovali daný region vždy vcelku, ale současně v něm prozkoumali jednu lokalitu ve všech detailech. Mohu zdůraznit, že na Slavkovsku pracujeme takto již od počátku.

Zprvu v rámci záchranných a později dílčích zjišťovacích výzkumů byla prověřena skutečnost, že počátkem 13. a možná, že již koncem 12. stol. dochází v oblasti Ždánického lesa k cílevědomému dosídlování místním etnikem. Děje se to v důsledku ekonomického rozvoje regionu a s tím souvisejících nároků při tvorbě nadvýrobku.¹

Na plochách před tím zemědělsky nevyužívaných jsou zakládány nové vesnice, vždy ve svazích v příčném údolí při malém vodním toku. Na severní straně Ždánického lesa to byly Mezilesice, Konůvky, Bohušky a Dobešovice, na jižní straně Skřípov, Žandrov, Nenkůvky, Haluzice. Název Ždánický les, doložený od 14. stol. značí, že hřeben vrchoviny zůstal zalesněn a tudíž neosídlen.

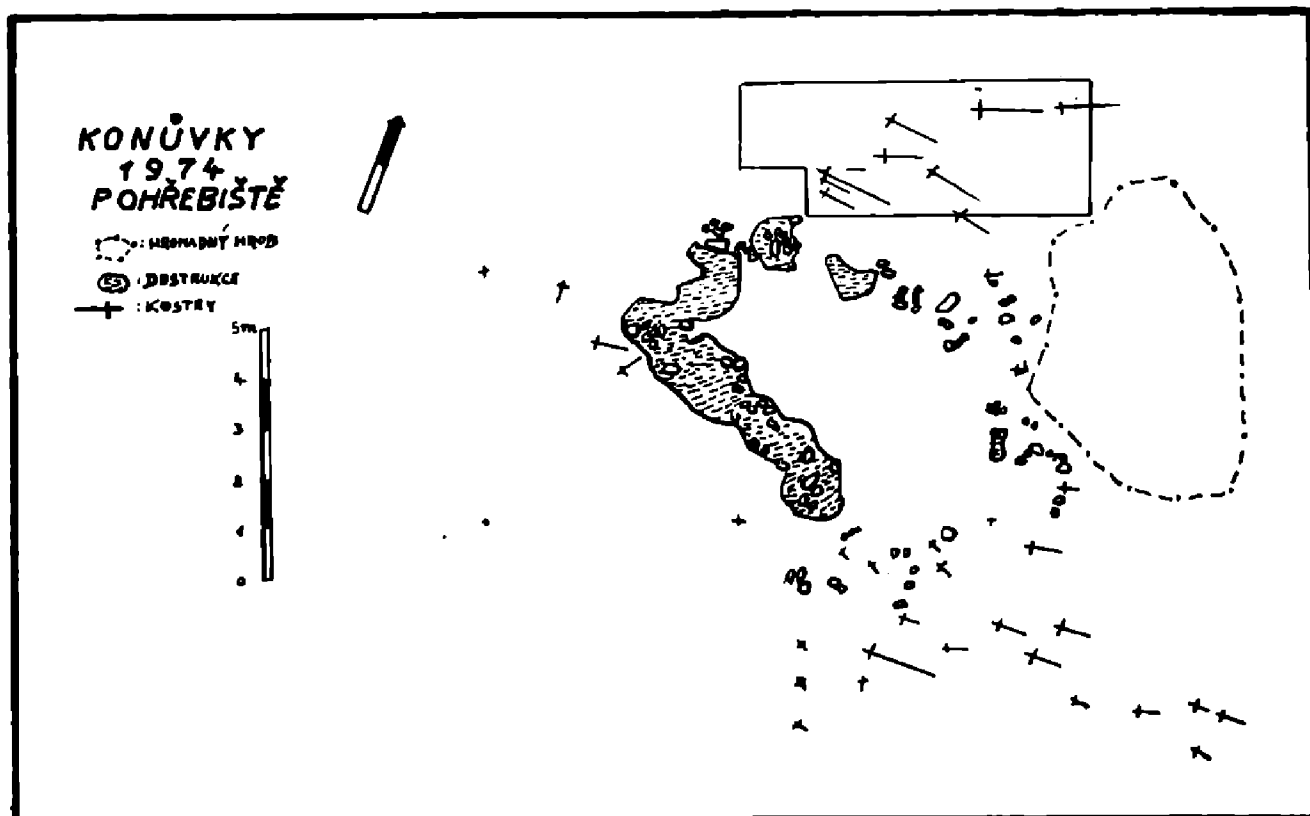
K systematickému výzkumu byly r. 1960 vybrány Konůvky. Jejich předností je skutečnost, že tam v prostředí optimálním pro archeologický výzkum poznáváme uzavřený sídlištní celek v takové úplnosti, v jaké se podaří jen málokdy ho archeologicky zachytit. Jsou zde usedlosti vesničanů s celým hospodářským příslušenstvím, sídlo feudálního držitele i kostel a hřbitov.

Výzkum r. 1974 pokračoval jednak odkryvem dalších domových půdorysů, jednak odkryvem hřbitova.

Při odkryvech půdorysů se projevuje i nadále jejich uniformita. Např. letos dokončený půdorys č. 26 byl zjištěn přesně v tom rozmezí, jak byl počítán při rozměrování terénu před odkryvem z analogie půdorysů předchozích. Dále bylo zjištěno, že i domky na pravém břehu potoka měly zcela shodný tvar i orientaci s levobřežními.

Hřbitov zaniklých Konůvek se nachází na dnes zalesněném svahu v jižním cípu vesnice. Již r. 1970 jsme tam zjistili v předběžné sondě trojhrob s relikty starší ženy a dvou malých dětí.

Hřbitovní svah je terasovitý, zčásti v důsledku terénu, zčásti umělou úpravou pro získání vodorovné plochy ke stavbě kostela. Po plošném a výškovém zaměření jsme zvolili pro výzkum r. 1973 nepříliš zarostlou spodní terasu ve výměře 25×10 metrů, rozdělenou na 6 sektorů po 5×5 metrech. K ní jsme

Obr. 1. Plánek hřbitova v Konůvkách. Kreslil RNDr. Jar. Šaur.

připojili r. 1974 další tři sektory na horní terase. Ve všech sektorech jsme nacházeli již ve vrchní vrstvě humusu rozpylené lidské kosti, a z toho důvodu nepochybujeme o pravdivosti lidového vyprávění o tom, že z těchto míst byly svého času odváženy kosti do cukrovaru ve Slavkově pro zpracování na spodium.

Vrstva humusu s rozptýlenými kostmi byla přibližně 20centimetrová. Pod ní se nacházely v různém zahloubení hroby regulérní, některé z nich ovšem také rozrušené. Hrobové jámy nejsou v místním terénu patrné, jen někde byl náznak kamenného obložení. Hroby jsou v poloze na zádech, s rukama podél těla, bez milodarů, převahou v orientaci Z–V, jen někdy s odchylkou na JJZ–SSV a u zcela malých dětí v poloze S–J. V zásypech hrobů se nacházely černé slídované střepy, nelze však zatím předpokládat nějaký způsob jejich rituálního využití.

Čelným odkryvem horní terasy jsme zjistili na světlém jílovém podloží nepravidelné terénní stupně z přírodních, štípatelných pískovců, tedy vysvětlení vzniku dnešních teras. Na těchto stupních byly v různých horizontech uloženy hroby ve stejné orientaci jako na spodní terase.

V sektoru II a v části sektoru III (na spodní terase) nebyly hroby, nýbrž kamenná destrukce z plochých, zčásti značně rozrušených pískovců, promíšená úlomky malty. Podle laboratorního zjištění jde o velice pevnou, silně vápennou maltu, míchanou s pískem v poměru 1 : 1.

Po opatrném rozebrání této destrukce byl zjištěn nejhlubší základový horizont pravouhlého objektu o rozměrech přibližně 4×6 metrů s absolutní absencí hrobů. Stavba je orientována přesně na východ a je souběžná s většinou hrobů. Základové zdivo je však značně rozrušeno a situace svědčí o tom, že bylo rozebíráno a větší kvádry ještě navíc děleny pro možnost odvozu. Zachoval se pouze jediný větší stavební kvádr, odvalený opodál objektu. O dělení kamene svědčí četné větší i menší na místě zanechané kamenné úštěpy. Nálezová situace však

přesto dovoluje určit západní, jižní i severní stěnu základu a všechna nároží. Zcela však chybí východní uzávěr kostela, takže nelze vymežit tvar presbytáře. Vzhledem k nedostatku analogií pro stavby tak malé nelze vyloučit ani možnost, že stavba byla pouze obdélníkovitého půdorysu s opěrnými pilíři v rozích. V destrukci byly nalezeny hřebíky a spálené dřevo, které je určeno E. Opravilem jako dub a brslen.

V jednom místě destrukce byl nalezen fragment velké mísovité kamenné nádoby, kterou je možno pokládat za křtitelnicí. Dva stejné, k sobě jdoucí fragmenty byly před časem nalezeny v druhotném využití jako součást zdiva při demolici nedaleké hájenky Zlatý jelen. Tato skutečnost dokazuje, že hájenka byla kdysi postavena s použitím destrukcí z Konůvek, jak o tom také někdy hovoří místní lidé.

Překvapením byl odkryv sektoru na východní straně destrukce, kde byl zjištěn 50 cm hluboký horizont s chaoticky uloženými kostrami, u nichž nebylo možno určit polohu ani orientaci. Antropologickým rozborem byla v této nakupenině zjištěna přítomnost 122 jedinců, z toho 34 dětí.² Protože nelze předpokládat, že takové množství kostí na tak malé ploše by mohlo pocházet jen z jednotlivých hrobů, rozrušených ať již jakýmkoliv způsobem, soudíme, že na tomto místě jde o hromadné pohřbení obětí válečné katastrofy z r. 1468, pro kterou máme v nálezové situaci na lokalitě i jiné doklady. Ovšemže byl asi i tento hrob také ještě druhotně rozrušen zmíněným těžením kostí pro cukrovar a možná i při pozdější kultivaci lesa.

V minulých letech bylo již hovořeno o hrádku Kepkově, kde jsme provedli plošné i výškové zaměření. Z nálezů zatím máme jen povrchový sběr. Část střepů lze klást do jedné časové úrovně s Konůvkami, část je datovatelná níže, což je podpíráno i slovanským pojmenováním hradu. Tuto otázku jsem předkládala již loni v Opavě³ v tom smyslu, že v majetkových výčtech písemných pramenů se vyskytují v Konůvkách termíny dva, munitium a curia allodialis a že bude třeba připsat každý z nich jednomu konkrétnímu objektu. Název munitium jsem na počátku výzkumu připisovala tvrzi na lokalitě, na konci dědiny, v předpokladu, že archeologická náplň termínu curia allodialis se projeví jinde. Po zjištění, že v Konůvkách na tvrzi se provozovala hrnčářská výroba, prokázaná v nálezech keramickými čepely i jinými předměty a hlavně konstrukčními detaily bezroštové pece hrnčářské, pro niž jsou etnografické paralely, kloním se spíše k myšlence, že sem náleží termín curia allodialis nikoli munitium, právě s ohledem na přidruženou, svobodnou, specializovanou hrnčářskou výrobu.

Při tom jsem vyslovila hypotézu, že termín munitium by snad náležel spíše hrádku Kepkovu, vzhledem k tomu, že ve zprávě z r. 1531 je jmenován jako kunovský hrad. K této hypotéze byla vyslovena skepse a já ji sdílím, protože skutečně jde o otázku nevyjasněnou. Ale závažné při tom je, že i pro podobné jiné případy nemáme ještě dost praktických poznatků o tom, co je archeologicky adekvátní tomu kterému slovnímu vyjádření z písemných pramenů – např. kromě munitium a curia i curticula, curtis, castrum, ager, terra, campus i jiné. Nestačí v našich případech běžný slovníkový překlad, potřebujeme název podepřený chronologicky. Bude vhodné v týmové spolupráci věnovat i této otázce pozornost.

Ať však je prozatím postoj k této otázce jakýkoli, nelze nechat bez povšimnutí okolnost, že hrádek Kepkov leží v nápadně téměř stejné vzdálenosti mezi Konůvkami na jihu a zaniklou středověkou vsí Bohušky na severu, při čemž osudy obou vsí v jisté době splývají. Vnucuje se otázka – a to je výzva k diskusi – zda právě držitelé Kepkova, nám neznámí, protože o nich písemné prá-

meny nehovoří, nemohli být autory kolonizace obou uvedených vesnic, Konůvek a Bohušek.

Tyto Bohušky jsme znali donedávna pouze z povrchového sběru. Teprve nedávno při opravě slavkovského vodovodu, který stahuje prameny právě pod Kepkovem, jsme měli možnost Bohušky přesně lokalizovat. V dlouhém průkopu pro nové vodovodní potrubí v hloubce přibližně 150 cm pod úrovní dnešních polí jsme si mohli zaměřit stopy destrukcí z plochých pískovců s mazanicí, uhlíky a keramikou, a to v údolí při potoku, v délce asi 500 metrů od bývalé hájenky Mušenice až k hrázi tzv. Suchého rybníku, kde destrukční vrstvy končily.

V rámci systematického povrchového průzkumu v mikroregionu Ždánického lesa se nám podařilo určit další zaniklou ves Dobešovice, a sice v příčném údolí za Nevojicemi, východně od Konůvek. Svou terénní dispozicí je analogická Konůvkám a po Mezilesicích a Bohuškách je to čtvrtá potoční ves na severní straně Ždánického lesa z období slovanského předkolonizačního vývoje na počátku postupných hospodářských přeměn rozvinutého feudalismu 13. století.

Několik dní příznivého počasí na Dražanské vrchovině zjara r. 1974 nám umožnilo pokračovat ve výzkumu zaniklé vsi Vilémov, kterou zjistil a určil univ. prof. MUDr. E. Černý. Již před lety jsme tam odkryli půdorys tříprostorového domu s rotundovitým sklepem a pecí s nálezy železné strusky, kterou jsme pokládali za domáckou tavírnu železa. Vzhledem k tomu, že takový objekt neměl dosud analogii, mohly být vznášeny pochybnosti, zda nejde o pouhou pec kuchyňskou. Proto hlavním záměrem pokračujícího významu bylo zjištění, jaké typy pecí byly obvyklé v ostatních staveních zaniklého Vilémova.

Zvolili jsme k výzkumu destrukci č. 14. na severovýchodním okraji lokality. Objekty zde jsou zásadně odlišné od Konůvek, je zde pevné základové kamenné zdivo někdy v šíři až 120 cm, oboustranně lícované a zřetelné. Vyzdívání je provedeno na kvalitní hlínu, která ještě dnes vytváří v destrukci často stěží rozebratelný kompak. V odkrytých základech stavení č. 14 byl zjištěn nevelký domek zcela bez topeniště, který byl pravděpodobně součástí usedlosti o několika objektech. Soudíme předběžně na špýchar.

Další odkrytou destrukcí byl domek č. 13. Je opět jednoprostorový, avšak v severovýchodním rohu místnosti bylo topeniště poměrně jednoduše konstruované, což kontrastuje s pevným vyzdíváním domu. Lze tedy soudit, že běžným otopným zařízením ve Vilémově bývala rohová pec typu kamenného krbu a že podkovovitá, ležatá pec ve stavení č. 1 se struskou a zbytky železa mohla sloužit jako jednoduchá tavírna pro místní, teprve se rozvíjející výrobu.

Nálezů z Vilémova je poměrně málo, střepy jsou datovatelné do 13. až průběhu 15. stol. a nedostatek nálezů, který nápadně kontrastuje se situací v Konůvkách dává představu, že Vilémov zanikl po postupném, záměrném vysídlení, kdy obyvatelé vzali vše potřebné a užitečné s sebou. Další výzkum pravděpodobně ukáže, zda zde bylo skutečně výrobní centrum. Pec na železo by v tom případě neměla být na lokalitě jediná a pak by bylo možno spojovat místní vývoj s přesunem železářské výroby na Adamovsko a Blanensko.

Je našim pracovním záměrem využívat výhodné možnosti srovnávat v určitém regionu jednotlivé lokality mezi sebou, a tím ustavičně zpřesňovat poznatky z výzkumu. V našem regionu máme možnost srovnávat jednak lokality příbuzné — Mezilesice, Konůvky, Bohušky, Dobešovice — a jednak lokality zcela odlišné svým charakterem: Vilémov na Dražanské vrchovině v lesním terénu s vysokými kamennými základy domů a Konůvky v lučním údolí s domky srubového typu jen na kamenném podložení k vyrovnání terénu. Zajímavý je

u obou posledně zmíněných i jejich odlišný způsob zániku. V Konůvkách to bylo rychlé opuštění sídel za válečného přepadu, kdežto ve Vilémově záměrné, postupné vysídlení z důvodu rozvoje výroby.

Poznámky

- 1 Na úrodném Slavkovsku ze severní strany i na Kyjovsku z jižní strany je prokázána kontinuita osídlení od pravěku. Na přelomu 12. a 13. stol. zastihujeme tamní střediska již na vývojovém stupni měst. Slavkov (Novozedeliz – Novosedlice) je v prvé zachované zprávě k r. 1237 zaznamenán jako civitas (FCDB III. str. 199–200, č. 162). Kyjov ve zprávě datované „post 1126“ jako Kigiow forum cum villa (FCDB III. str. 111., č. 110).
- 2 Za antropologický rozbor děkuji dr. Milanu Stloukalovi, CSc. Srv. Přehled výzkumů 1973 AÚ ČSAV Brno, str. 94–98.
- 3 V. celostátní pracovní seminář o středověké keramice AÚ ČSAV exp. Opava.

Zusammenfassung

Grabungsergebnisse in der Gegend von Slavkov (Austerlitz)

Die Forschungen auf dem Areal der mittelalterlichen Dorfwüstung Konůvky wurden im Jahr 1974 mit der Freilegung weiterer dreier Hausgrundrisse und eines Friedhofs fortgesetzt, wo man außer regulären Gräbern die Destruktion eines Sakralbaus und ein Massengrab mit Opfern der Kriegskatastrophe des Jahres 1468 fand. – Im Tal bei Nevojice gelang es die mittelalterliche Dorfwüstung Dobešovice zu lokalisieren. – Bei Reparaturen der Wasserleitung im Tal unter dem Kastell Kepkov wurden Hausdestruktionen des abgekommenen mittelalterlichen Dorfes Bohušky entdeckt. – Die Untersuchung der mittelalterlichen Dorfwüstung Vilémov auf dem Bergland Dražanská vrchovina schritt fort und brachte die Freilegung eines Dreiraumhauses mit rotundenartigen Keller und horizontalem Eisenofen, und zweier Einraumhäuser, von denen eines überhaupt keine Feuerstätte besaß und als Speicher gelten kann. Das zweite war in der Ecke mit einfachen Ofen ausgestattet.

Abb. 1. Lageplan des Friedhofs in Konůvky. Zeichnung von RNDr. J. Šaur.

